

Henriikka Clarkeburn, Arto Mustajoki: **Tutkijan arkipäivän etiikka**. Vastapaino, Tampere 2007. 319 s.

Eettiset kysymykset ovat jatkuvasti esillä ja ovat tärkeitä ja keskeisiä kaikissa tutkimuksen tekemiseen liittyvissä vaiheissa. ”Tutkijan arkipäivän etiikka” -kirja kuvaa nimensä mukaisesti erilaisia tilanteita, jotka liittyvät tutkijoiden päivittäisiin työtehtäviin. Vuonna 1991 perustetun Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeet ovat kirjan liitteenä, mutta niitä ei erityisesti käsitellä. Kirjan tavoite onkin jopa astua osittain tutkimusmaailman ulkopuolelle ja ulkopuolisiin kysymyksiin. Esimerkiksi tutkijan henkilökohtaisen elämän eettisille kysymyksille on varattu kokonaan oma lukunsa kirjan lopussa. Tekijät määrittelevätkin tavoitteekseen tuoda uusia näkökulmia suomenkieliseen tutkimuseettiseen keskusteluun. Kirjan kantaviksi ajatuksiksi mainitaan tutkijan arkipäivään liittyvien kysymysten esiin nostaminen, joihin ei ole yhteisön määrittelemiä oikeita vastauksia valmiina. Eettiset kysymykset ymmärretään lisäksi laajemmin kuin vain tutkimuksen tekemiseen liittyvinä valintoina, eli kirjassa on omat osat tutkimusten ohjaamiseen liittyvistä aiheista, tutkimusrahoitusten myöntämisestä ja eri virantäyttöprosesseista. Lisäksi kirjassa on runsaasti kysymyksiä ja kuvitteellisia käytännön ongelmatilanteita, joiden ratkaiseminen jätetään lukijan pohdittavaksi. Lukijaa myös ohjataan ajattelemaan ja tulkitsemaan valintoja eri motiiveista ja perusteluista käsin. Teksti on helppo- ja nopealukuista. Terminologia on yleistajuista, eli lukija ei tarvitse aiempaa

ymmärrystä aihepiireistä. Jääkin epäselväksi, mikä on kirjan kohde-ryhmä. Tyyli- ja sisällön puolesta teksti soveltuisi hyvin luettavaksi perusopiskelijalle tai juuri tutkimusprojektissa aloittelevalle tutkijalle. Toisaalta lukujen sisältö, kuten professuurien virantäyttökysymykset, tutkimuksen ohjaaminen ja arviointi eivät välttämättä kosketa vielä uran alkuvaiheessa olevaa. Kirjan ensimmäisen kirjoittajan omana tutkimusalana on tutkimuseetiikka, kun taas toisella kirjoittajalla on laaja-alainen tutkimuskemus ja myös yliopisto- ja tutkimushallinnollista osaamista.

Kirja on jaettu kahteen osioon: johdantolukuihin ja tutkijan arkipäivän eettisiä valintoja käsitteleviin kysymyksiin. Lopussa on kirjallisuusviitteiden lisäksi listattuna myös muuta alan kirjallisuutta ja linkkejä sekä liitteenä ote Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeista vuodelta 2002, sivut 4–5. Kirjoittajat myös vastaavat jälkisanoinaan joihinkin kysymyksiin, joita arvelevat kirjansa herättävän lukijoissa. Johtaako esimerkiksi eettinen valinta aina oikeaan ja parhaaseen ratkaisuun?

Johdantoluvuissa käydään yleisellä tasolla läpi eettisten kysymysten määrittelyä ja erilaisia eettisiä lähestymistapoja. Eettisten kysymysten tärkeyttä ja pohdintaa korostetaan kuvaamalla viimeisten 10–15 vuoden aikana tapahtuneita muutoksia tutkimuksen tekemisessä. Eräänä keskeisenä muutoksena mainitaan ulkopuolisen rahoituksen lisääntyminen, minkä vuoksi iso osa tutkijan työajasta menee sekä rahoitusten hakemiseen, rahankäyttöön liittyvien raporttien laadintaan ja myös muiden tekemien rahoitushakemusten arviointitehtäviin. Toi-

seksi kirjoittajat nostivat esiin vaikuttavuuden käsitteen, jonka he määrittivät kuvaamaan ”toisaalta tutkijayhteisön sisäistä vaikuttavuutta, toisaalta tutkimuksen heijastusvaikutuksia yhteiskuntaan”. Lisäksi kirjoittajat kysyvät, onko tutkijakoulutuksen tehostaminen tuonut jatkokoulutuksen piiriin myös entistä enemmän niitä, joilla ei ole edellytyksiä suorittaa tohtorintutkintoa.

Kirja mainitsee lähtökohdaksi etiikan ensisijaisesti päätösten tekotaitona arkipäivän kysymyksissä, joille ei ole olemassa selkeitä vastauksia. Kirjoittajat mieltävät eettiset kysymykset erityisesti sellaisiksi, joihin täytyy etsiä ja perustella vastaukset. Vaikka monet kysymykset voivat vaikuttaa yksiselitteisiltä (saako plagioida), kirjoittajat kuitenkin tuovat esiin eri kysymysten kohdalla esiintyvän niin sanotun harmaan alueen. Useimmat tilanteet ovatkin monimutkaisia, ja eikä tekojen hyväksyttävyyttä ole helppo määrittellä. Lisäksi johdannossa pohditaan, miksi on vaikea toimia eettisesti oikein. Kirjoittajien mukaan eettisiä kysymyksiä ei esimerkiksi aina edes tunnisteta. Kun kysymys on tiedostettu, seuraavassa vaiheessa siihen pitää reagoida ja pohtia perusteluita toiminnalle.

Toisessa osassa eli arkipäivän valintatilanteita käsittelevissä luvuissa toistuvat ajatukset siitä, mikä on riittävää ja kuka on asianosainen. Riittävä -sanaa käytetään kirjassa niin paljon, että sen osalta ylitettiin ainakin riittävyuden rajat. Lukijan varaan jätettiin kaikissa vaiheissa pohtia, milloin kirjoittajien osallistuminen artikkeliin on riittävää, milloin tutkimuksen tulokset ja johtopäätökset ovat riittävän luotettavia, milloin aiempi kir-

jallisuus on katettu riittävästi, mikä on riittävä taso väitöskirjan hyväksymiselle, ja kuka on tarpeeksi jäävön erilaisissa arviointitehtävissä.

Aluksi käydään läpi yksinkertaisia, tutkimuksen tekemisen alkuun liittyviä kysymyksiä, kuten aiheen valintaa. Eettiset kysymykset liittyvät muun muassa perusteisiin, miksi tietty tutkimusaihe valitaan. Perusteet voivat liittyä esimerkiksi rahoitukseen, aiheen muodikkuuteen tai julkaisumahdollisuuksiin. Seuraavassa luvussa pohditaan tarkemmin tutkimusten kirjoittamiseen liittyviä kysymyksiä. Luvussa kuvataan myös artikkelien julkaisuprosessiin liittyviä vaiheita. Erityisesti aiempaan kirjallisuuteen viittaamiseen ja kirjoittajuuden määrittelyyn liittyviä kysymyksiä käsitellään tarkasti. Osiossa on myös oma luku konferenssien järjestämisestä, niihin osallistumisesta ja esitelmien laatimisesta. Luku on kirjan teemaa ajatellen melko irrallinen ja yleinen, ja aiheisiin liitetyt (eettiset) kysymykset ovat pääasiassa triviaaleja: ”osallistunko vai en” tai ”oliko aiemmin tylsää vai kivaa”.

Tutkimuksen ohjaamista käsitellään sekä jatko-opiskelijan että ohjaajan valitsemisen näkökulmasta ja myös yleisiä ohjauksen käytäntöjä. Koska tutkimusten ja erilaisten

suunnitelmien ja rahoitushakemusten arviointi kuuluu tutkijan työhön, arviointiin liittyviä eettisiä kysymyksiä käsitellään omassa luvussaan. Kirjassa esitellään erilaisia arvioinnin vaiheita ja lajeja sekä perusteita. Myös jääviyskysymykset nostetaan esiin. Tutkimusrahoitusten hakemiseen liittyvässä luvussa mainitaan muun muassa rahoituksen saamiseen liittyvä kilpailu ja erilaiset keinot rahoittaa tutkimusta. Hakemuksiin liitetään eettisenä peruskysymyksenä ajatus siitä, kuinka optimistisen tutkimussuunnitelman saa laatia.

Akateemisten virkojen täyttöön liittyviä kysymyksiä kirjassa lähesytään lähinnä professorin virantäytön vaiheiden kautta. Kuten muissakin luvuissa, teksti on rakennettu niin, että aihetta käsitellään eri asianosaisten kannalta ja myös käydään läpi osapuolten oikeudet ja velvollisuudet.

Kirjan loppuosassa käydään läpi myös tutkijan suhteita yhteiskuntaan ja tieteen popularisointia. Viimeinen luku liittyy tutkijan henkilökohtaiseen elämään, ajankäyttöön ja erilaisiin oikeuksiin ja velvollisuuksiin, joita tutkijalla on työssään ja suhteessa esimerkiksi perheeseensä. Koska tutkijan työ harvoin ajoittuu vain normaaliin

”virasto aikaan”, perheenjäseniltä voidaan vaatia tukea ja joustamista. Heidät voidaan siis mieltää työn asianosaisiksi. Tutkija saattaa myös valita tinkiä tavoitteistaan ja uralla etenemisestään perheensä takia.

Kaikissa kysymyksissä asiat jätetään avoimiksi, jolloin lukijan on tarkoitus tehdä omat ratkaisunsa ja päätelmänsä siitä, mikä on eettistä. Eettinen valinta vaatii perustelut, vaikka yhtä oikeaa vastausta tai ratkaisua ei yleensä olekaan. Sama ratkaisu voi myös olla eettisesti väärä, jos perustelut tai motiivit eroavat. Kirjoittajat haastavat siis kyseenalaistamaan valintoja ja miettimään onko toiminta eettistä. Vaikka eettinen valinta ei aina automaattisesti tarkoita oikeaan ja parhaaseen ratkaisuun päätymistä, eettisten kysymysten tunnistaminen, niiden pohtiminen ja perustelujen etsiminen omiin valintoihin ja valintojen kyseenalaistaminen ovat silti sellaista toimintaa, minkä tulisi olla luonteva osa tutkijan arkipäivän etiikkaa.

TEA LALLUKKA

FT

*Kansanterveystieteen laitos
Helsingin yliopisto*